

GYÖRFFY ERZSÉBET: *Helynév-szociológia.*
A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 47.
Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018. (170 lap)

Györfly Erzsébet monográfiája szocioonomasztikai szempontú kutatásainak szintéziseként jelent meg. A könyv újszerűsége abban rejlik, hogy a helynevek szociológiai aspektusú elméleti modelljének kidolgozására irányul. A szerző a funkcionális nyelvszemléletet alapul véve elsősorban saját élőnyelvi vizsgálataiból kiindulva, a valós névhasználatból származó empirikus adatok segítségével jut el az elméleti általánosításokig, s munkájában a hazai és nemzetközi névtudomány, illetve más tudományok (pl. szociológia, geográfia, pszichológia) eredményeit is széleskörűen felhasználja.

A kiadvány nyolc főfejezetből tevődik össze. A bevezetést (7–9) követően a helynév-szociológia kutatási területeiről olvashatunk (11–25). A tudománytörténeti fejezet áttekinti a korábbi hazai és nemzetközi helynév-szociológiai kutatásokat, s a vizsgálatok során alkalmazott különféle elemzési szempontokat. Több olyan személynév-szociológiai publikációt is említ, melynek eredményei ösztönzőleg hatottak a helynevek ilyen irányú vizsgálatára. A 20. század második felében figyelhető meg a szocioonomasztikai kutatások fellendülése, amelyek a tulajdonnevek társadalmi meghatározottságának, a társadalmi tényzők névhasználatra gyakorolt hatásának vizsgálatát helyezték előtérbe. Az eddigi helynév-szociológiai kutatások nagyrészt egy-egy részkérdéssel foglalkoztak, a jelen kötet azonban koherens, több szempontú szocioonomasztikai vizsgálati keret által kívánja megalapozni az elméleti elemzési modellt.

A helynév és identitás címet viselő második fejezet (27–39) a tulajdonnév jelentésszerkezetének kulturális síkját, s ezen belül elsősorban az identitásteremtő és -jelölő szerepét mutatja be a helynév szociális és affektív funkciójának értelmezése által. Egyes névközösségeket az általuk alkotott, illetve használt nevek határozzák meg. A tulajdonnevek a kulturális örökség részét képezik, a lokális, regionális és nemzeti identitás jelölői. A kisebbségi helyzetben élő névhasználók esetében az anyanyelvű nevek alkalmazása fontos részét képezi az identitásnak. A név szociális és affektív funkcióját a szleng helynevekkel szemlélteti a szerző, s ismerteti a használatukkal kapcsolatos, debreceni egyetemisták körében végzett attitűdvizsgálat eredményeit is.

A harmadik fejezet (41–51) a névvariánsok szocioonomasztikai megközelítésével foglalkozik. A helyneveknek eltérő változataik vannak, melyekhez különböző névhasználati szabályok köthetők. A variánsok leírásában figyelembe kell venni a névadás és névhasználat pragmatikai és kognitív feltételeit, helyzetstilisztikai, valamint névhasználói változatait. E részben Györfly Erzsébet névtani

terminológiai kérdéseket is tárgyal: a *hivatalos név* terminus helyett a szociolingvisztikában a *sztenderd névváltozat* szakkifejezés használatát javasolja. *Sztenderd névváltozat*-nak nevezi a formális helyzetekben használt neveket a helynévrendszer rétegződése szempontjából. A nem formális kommunikációs helyzetekben használt helynevekre összefoglalóan az *említőnév* terminust javasolja. A könyvben azonban a *hivatalos név*, *nemhivatalos név* szakkifejezések használata a domináns, ami arra is utal, hogy a szakirodalomban elterjedt névtani terminusok használata nehezen megkerülhető, illetve a terminológiára nemcsak az egységesítés, hanem a variabilitás is jellemző.

A mentális térképezés helynév-szociológiai alkalmazásáról szól a negyedik fejezet (53–74). Ebben a részben a mentális és/vagy kognitív térkép, téri nyelv fogalmakat a hazai és nemzetközi szakirodalomból vett hivatkozások segítségével ismerteti a könyv írója. A téri reprezentációt kognitív térképnek, rajzos realizációját pedig mentális térképnek nevezi. A mentális térképezés módszerének szemléltetésére a saját kutatópontján, Tépe településen végzett vizsgálatok szolgáltak alapul. Györffy Erzsébet öt tépei adatközlővel készített interjút, s közülük kettővel rajzoltatott mentális térképet. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért különbözik az egyének névismerete, s ezt milyen tényezők határozzák meg. Sorra veszi a mentális térkép jellegzetes elemeit, vizsgálja a mentális terek kiterjedését és elnevezését, a törésvonalakat és határokat, a tájékozódási pontokat, az útvonalakat, valamint a csomópontokat.

A helynévismeret című ötödik fejezet (75–99) a vonatkozó magyar névtani szakirodalmat tekinti át, majd a Tépe településen készített helynévismereti felmérésnek eredményeit mutatja be. A 80 adatközlő körében végzett vizsgálatok kiterjedtek a névismeret nem, kor és foglalkozás szerinti megoszlására, a nevek ismertségi fokára. A kútfolknek az egyes helynevek kapcsán a következőkről kellett nyilatkozniuk: ismerik a nevet, s tudják lokalizálni is; csak a nevet ismerik, de az általa jelölt helyet nem tudják lokalizálni; nem is hallották eddig a nevet. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy az ismert névkincs az életkor növekedésével egyenes arányban nő a négy generációs csoportban (20 év alatti, 21–40 év közötti, 41–60 év közötti, 61 év fölötti korosztály). Az egyes korcsoportok eltérő névismeretét jól mutatják a szemléletes táblázatok, diagramok, kognitív térképek is. Egyrészt az életkor előrehaladtával egyre több nevet ismernek a tépei adatközlők, másrészt a névközösség tagjai generációról generációra egyre kevesebb helynevet sajátítanak el. A névismeret dinamikus, állandóan változóban lévő tudás. Györffy Erzsébet ismerteti az egyes korcsoportok alap- és peremnévkincsét is, s a helynévismeret fokát tekintve öt csoportot jelöl ki az adatközlők körében: minimális (20% alatti), gyenge (21–40% közötti), átlagos (41–60% közötti), jó (61–80% közötti), kiváló (a helynévkincs négyötödének vagy annál nagyobb részének ismerete) helynévismeret. E fejezetben a helynévismeret

vizsgálatának módszertani nehézségeiről is olvashatunk, melyek a vizsgálat időbeli és térbeli kérdéseire, az adatközlők megbízhatóságára stb. vonatkoznak.

A hatodik fejezet (101–127) a névközösség fogalmának meghatározásával foglalkozik. A terminus definiálása empirikus helynévismereti vizsgálatokra épül. A szerző öt Hajdú-Bihar megyei településen (Bakonszeg, Bodaszőlő, Hajdúvid, Pród, Tépe) végzett kutatások helynévismereti mutatóit hasonlítja össze, valamint két háromgenerációs tépei család helynévismeretének jellemzésére is kitér. Györffy Erzsébet a helynév-kompetenciát tekinti a névközösségek közös alapjának. A névközösséget viszonylagos fogalomként interpretálja, melynek jellemzői aszerint változnak, hogy milyen hatókörű csoport (család, településrész, település, megye, ország) leírására kívánjuk alkalmazni. A névközösségeket a hasonló hely- és helynévismeret jellemzi. A legnagyobb hatósugarú (magyar) névközösség esetében is vannak olyan objektumok, amelyek mindenkinek a mentális térképén szerepelnek, s nevüket mindenki ismeri. A névkompetencia mibenlétét és működését két vizsgálat segítségével elemzi a szerző. Öt adatközlővel készített Tépén interjút arról, hogy az egyén szintjén egy-egy helynévhez milyen tudati tartalom, enciklopédikus tudás, jelentéshálózat kapcsolódik. Emellett internetes, online kérdőíves vizsgálatot végzett 465 fő körében, mely az egyéni helynév-kompetenciák közös elemeinek a feltárására irányult. Az empirikus kutatások eredményei alapján a helynév-kompetencia működésének modelljét is felvázolja.

A Szlang helynevek és névadási modellek című hetedik fejezet (129–134) Hajdúszoboszló névvariánsainak névrendszertani és helynév-szociológiai szempontú elemzését, valamint a szlang helynevek létrejöttének sajátosságait mutatja be. A szlang helynevek gyakran asszociációk sora által jönnek létre, újranevezik a helyeket, alkotási módjai hasonlóak a szlang közszavakéhoz, a névadónak a hellyel kapcsolatos szubjektív érzelmei vetülhetnek ki a névben, vagy a nyelvi játék következtében a név teljesen elszakadhat a denotátum jellemzőitől.

A Kitekintés címet viselő utolsó fejezet (135–136) azokra a részkérdésekre irányítja rá a figyelmet, amelyek fontos és vizsgálandó területei a jövőbeli szociolingvisztikai kutatásoknak. A szerző szerint többek között érdemes lenne bővebben tanulmányozni a magyarországi és határon túli többnyelvű közösségekben élő beszélők névszociológiai helyzetét, továbbá a helynévsajátítás mechanizmusát. Követéses helynévismereti vizsgálatokra lenne szükség, hogy megállapíthassuk a helynévismeretnek az élethosszon való alakulását. A szociolingvisztika ígéretes részterületei között említi a történeti helynévszociológiát is.

A melléklet (137–152) az összegyűjtött tépei helynévállományt tartalmazza szótári elrendezésben. Az egyazon helyhez tartozó valamennyi élőnyelvi névváltozat után szerepel a denotátum lokalizációja, a névadás indítékának magyarázata. A bel- és külterületi helyneveket térképmellékleten is bemutatja.

Összegésképpen elmondható, hogy a téma feldolgozásmódja szakszerű, részletekbe menő. Győrffy Erzsébet a helynevek szociológiai aspektusú elméleti modelljének kidolgozásához saját és más kutatók empirikus vizsgálatait vette alapul. A szerző hazai és nemzetközi névtanban való jártasságát bizonyítja a könyvben található hivatkozások nagy száma és a felhasznált gazdag szakirodalom-jegyzék (153–165). A kiadványban szereplő diagramok, táblázatok és térképek szemléletesebbé teszik az eredmények bemutatását. A Helynév-szociológia című monográfia hasznos forrásanyagul szolgál a szocioonomasztikai jellegű vizsgálatok, a tulajdonnevek világa iránt érdeklődő kutatók számára.

BAUKO JÁNOS

ORCID: 0000-0003-1297-6177

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

jbauko@ukf.sk